

BABEŞ – BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
REFOMÁTUS TANÁRKÉPZŐ KAR
ZENEPEDAGÓGIA TANSZÉK

XIII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
2010. május 14-16.

Zeneesztétika

*Kodály Zoltán: 150. genfi zsoltár
és a bibliai 150. zsoltár összehasonlítása*

(műelemzés és összehasonlítás)

Tanár: *Dr. Angi István*

Készítette: *Megyaszi László Attila,*
Zenepedagógia mesteri, II. évf., 2. félév.

Kolozsvár,
2010.

Kodály Zoltán: 150. genfi zsoltár és a bibliai 150. zsoltár összehasonlítása

(Kodály nőikarra írt kórusművének és a Biblia 150. zsoltárának összevetése)

A keresztyénüldözések lezárulása utáni időszakban szabadon kibontakozhatott az egyház liturgikus élete. Ekkor vált népszerűvé a zsoltár is, annyira, hogy a történészek úgy vélik, zsoltármozgalomról van szó. A zsoltáreneklés ezek után felvirágzásnak indul, fejlődik és hovatovább egyre fontosabb szerephez jut. A középkori egyházban a szerzetesek már rendszeresen imádkozták és énekelik a zsoltárokat a különböző istentiszteleti alkalmakon. Ők is azt tartották, mint mi, hogy aki énekel, dalba és hangszerkíséretbe foglalja az igét, az kétszer imádkozik. Az Úrnak kedves ez a cselekedet.

Mielőtt nekifognék és párhuzamba állítanám a bibliai 150. zsoltár szövegét Kodály Zoltán eme csodálatos nőikarra írt kórusművével, bemutatom először magát a bibliai szöveget a Károli és a Magyar Bibliatanács által kiadott új fordítású Szentírás szövegét. A két szöveg így szól:

Minden lélek dicsérje az Urat!

150 Dicsérjétek az Urat!
Dicsérjétek Istent az ő szent helyén; * dicsérjétek őt az ő hatalmának † boltozatán!

* Zsolt. 132,12.13. † Ésa. 6,3.
2. Dicsérjétek őt hősi tetteiért, * dicsérjétek őt nagyságának gazdagsága szerint! * Zsolt. 145,6.

3. Dicsérjétek őt * kürt-zengéssel; dicsérjétek őt hárfán és cziporán;

* Zsolt. 98,5.
4. Dicsérjétek őt dobbal és táncz-csal, dicsérjétek őt hegedűkkel és fuvolával;

5. Dicsérjétek őt hangos cimbalommal, dicsérjétek őt harsogó cimbalommal.

6. **Minden lélek dicsérje az Urat!**
Dicsérjétek az Urat!

(Károli- féle szöveg)

Minden lélek dicsérje az URat!

150 ¹ Dicsérjétek az URat!
Dicsérjétek Istent szentélyében,
dicsérjétek a hatalmas égboltozaton!
² Dicsérjétek hatalmas tetteiért,
dicsérjétek nagyságához méltóan!
³ Dicsérjétek kürtzengéssel,
dicsérjétek lanttal és hárfával!
⁴ Dicsérjétek dobbal, körtáncot járva,
dicsérjétek ceterával és fuvolával!
⁵ Dicsérjétek csengő cintányérral,
dicsérjétek zengő cintányérral!
⁶ Minden lélek dicsérje az URat!
Dicsérjétek az URat!

(Magyar Bibliatanács által kiadott új fordítású Szentírás szövege)

Látván e két szöveget, sok mindent el lehet róluk mondani, akár hosszas elemzésbe is merülhetnénk, de most nem ezen van a lényeg. A szöveg szempontjából nézzük most a dolgokat, és arra próbálunk összpontosítani, hogy a szó, a mondat, a bibliai verssorok és versek milyen üzenettel bírnak, mit és hogyan, milyen módon akarnak közölni velünk. Habár a két szöveg között van némi különbség a nyelvezet, fogalmazásmód és stílus szempontjából is, de ez nem jelenti azt, hogy érthetetlen lenne, vagy hogy annyira eltérne a kettő egymástól, hogy nehéz, esetleg lehetetlen lenne az üzenet megértése. A két szöveg két különböző korszak egyház-

irodalmi terméke, ebből is adódnak ezek a különbségek és eltérések. A Károli Gáspár által írt szöveg nyelvi szempontból nézve ékeesebb, díszesebb. Ennek az ékességnek és díszességnek szerintem nem egy funkciója és feladata van. Nemcsak azért fogalmazott így Károli, hogy bonyolítsa a dolgokat, hogy a szöveg nehezen érthetővé váljék, hanem a szemléletességre törekedett, és arra, hogy a lehető legtökéletesebb módon tudja visszaadni szép magyar nyelvűnken az eredeti szöveget. Már csak irodalmilag tekintve is, egy csodálatos és egyedi művészi értékkel állunk szemben, amit az utókornak sem szabad engedni, hogy a feledés homályába vesszen. Bár sokakat megrémít a kissé nehézkes és veretes szöveg, ami a régi helyesíráshoz és kifejezésmódhoz tartozik, de ez korántsem lehet megfelelő ok arra nézve, hogy ma ez a fordítás hasznavehetetlen. Én személy szerint még mindig jobban szeretem a Károli fordítást, mint a mai magyar nyelven szóló új fordítású Bibliát. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy vessük meg az újat, hanem hogy a régit is tartsuk és őrizzük meg az utókor számára. Mindkettő egyedi és pótolhatatlan értékünk!

A következőkben a két fordítás szövegére fordítsuk a figyelmünket. Mindkét fordításban azonos címet, úgy is mondhatnánk, hogy egy rövid összefoglaló, frappáns kijelentést, felszólítást találunk: „*Minden lélek dicsérje az Urat!*” Ez a felszólítás összefoglalja az egész zsoltárnak a mondanivalóját, üzenetét. A „*minden*” általános névmás gyűjtőfogalomként hat, a földön élő összes emberre, élőlényre, sőt még azon felül a mennyei angyalokra és más lelkekre is vonatkozik. Az Úr azt akarja, hogy mindenki magasztalja és dicsérje őt jóságáért és kegyelméért, amelyet áraszt ránk napról napra, hiszen kegyelme, jósága és szeretete végtelen. Ebből a szeretetből nyújt számunkra is, hogy érezzük, hogy gondunkat viseli, hogy fontosak vagyunk az Ő számára. Bár sokszor értelmetlenek vagyunk mi ehhez, de Ő nem a mi érdemeinket nézi, hanem azon jóval felül adja áldását. Az egész Zsoltároskönyv, mind a 150 zsoltár az Ő magasztalásáról, dicsőítéséről, a hozzá való fohászkodásról és a tőle való segítségkérésről szól. Többféle zsoltárt is megkülönböztetünk. A 150. zsoltár ennek a könyvnek a befejező és egyben összegző akkordja, amely az egésznek összefoglalását képezi. A zsoltár mindegyik sora a „*dicsérjétek*” felszólító szavával indul. Ezt követően mintegy kifejti, részletezi, hogy miképpen és hogyan dicsérjük a Mindenhatót. Nem mindegy, hogyan és milyen eszközökkel dicsérünk és magasztalunk fel valakit, ahhoz, hogy az illetőnek ez kedves legyen és tetszését elnyerje. Embertársaink körében sem könnyű e feladat, nemhogy amikor Istennel állunk szemben, aki mindenkinél nagyobb és hatalmasabb. Ahogy vásárláskor a különféle termékek mellé útmutatókat kapunk a gyártótól, a zsoltárszerző is, hasonlóképpen ad ehhez útmutatást számunkra. „*Dicsérjétek Istent az Ő szent helyén; dicsérjétek őt az ő hatalmának boltozatán / ... hősi tetteiért ... nagyságának gazdagsága szerint!*”(Károli fordítás, 1-2.) Mint látható, az első két

vers az Úr nagyságára és magasságosságára vonatkoztatva szólít fel a dicséretre. Ezt támasztja alá mai magyar nyelven az új fordítású Szentírásban a 2. vers: „*Dicsérjétek hatalmas tetteit, / Dicsérjétek nagyságához méltóan!*” Az ezt követő harmadik, negyedik és ötödik versek már konkretizálva a zenére, a hangszerekre utalnak. Ahogy említettem, nem mindegy az sem, hogy mivel dicsérjük és magasztaljuk Őt, hogy az méltó legyen hozzá. Különböző hangszerekkel találkozunk itten: *kürt, hárfa, citera, dob, hegedű, fuvola, cimbalom*. Az új fordításban a 3. versben a Károliétól eltérően megjelenik a *lant* is, valamint az 5. versben *cimbalom* helyett *cintányér* szerepel. Záróként az utolsó, hatodik versben a doxológia ugyanaz: „*Minden lélek dicsérje az Urat! / Dicsérjétek az Urat!*”

Kodály Zoltán kísérletet tett rá, hogy ezt fenséges és dicsőítő hangvételű zsoltárt zenébe öntse. Egy kórusmű formájában látott ez napvilágot, amely (jelen esetben) egynemű karra (női karra) íródott. Bár maga a bibliai zsoltárnak a szövege nagyon rövid, mindössze hat versből áll, egyike a legrövidebb zsoltároknak, mégis egy csodálatosan szép és magasztos kórusművet sikerült Kodálynak komponálni belőle. Már maga a hangnem megválasztása is a megfelelő volt. Az Esz-dúr, a három bé-jével máris fenséges és magasztaló, patétikus hangulatot áraszt. 4/4-ben íródott. Ha csak a számszimbolikát nézzük, a hármas (lsd.: 3b-előjegyzés, Esz-dúr) és a négyes szám (lsd.: 4/4-es ütemjelző) is isteni számok, a három a Szentháromságra, a négy a négy égtájra, stb. utal. Amikor az első hangok felcsendülnek a szopránban, és eljutunk a „*mennyekben*” szóig, az ember úgy érzi, mintha egy teljesen más dimenzióba érkezne meg, ami nem más, mint a Mennysország. De ez még csak a kezdet, az indulás. A mű szépen és fokozatosan bontja ki saját magát, a mondanivalóját. Az üzenet valósággal száll, siklik a dallam szárnyán, olyan gördülékeny módon, ahogy a jól olajozott és karban tartott gépek fogaskerekei forognak. Ezt a fokozatosságot és kiegyensúlyozottságot még a külső felépítés és magában foglalja. Formatanilag nézve a művet, számos következtetést lehet róla levonni. 84 ütemből áll. A mű nagy terc hanglépéssel indul felfele az esz¹ hangról, ami szintén az isteni tökéletesség egyik szimbóluma. Maga a dallamvonal, az egész kezdőmotívum az emelkedettséget, a felfele való előremenetelt mutatja, annak a hosszú útnak a kezdetét, amely az üdvösség felé visz. Ez azt mutatja, hogy a dicséretre való felszólítás, mint ahogy a szöveg értelmezésében is szó volt róla, valami emelkedett és magasztos hangulatot rejt. Először a szoprán kezdi a dallamot, majd az alt egy kvarttal mélyebben imitálja ugyanezt:

Con moto $\text{♩} = 96$ Kodály Zoltán

Ez a három ütemes motívum több alkalommal is visszatér a mű folyamán, csupán a szöveg változik, és a kísérő szólamok ellenpontozása teszi még gazdagabbá a dallamot. A mű polifón szerkesztésű. A dallam fokozatosan hozza be az új *motivikai elemeket*, úgy, hogy közben a

tát, Di - csér - jé - tek mennyek - ben , Hol or -
 Áld - já - tok ő Szent vol - tát ,
 Áld - já - tok ő Szent vol - tát ,
 szá - gol ke - gye - sen , Az ő nagy di - cső - sé - gé - ben .
 Hol or - szá - gol ke - gye - sen Az ő nagy
 Az ő nagy di - cső - sé -

régiákat is megtartja. Kodály arra is nagy hangsúlyt fektet, hogy a bibliai szöveggel való kapcsolata minél hűebben megmaradjon. A mű első része a bibliai zsoltárszöveg első két részét dolgozza fel, amely öt rendszeren keresztül vonul végig a kórus partitúrájában (az első 26 ütem). Ebből a 26 ütemből 25 ütemben folyik a dallam a harmóniákkal együtt, a 26-ik pedig egy hatásszünet (akár cezúra is lehetne), ahol csupán szünetjelek vannak minden szólamban, az egész ütemben. Igazából szükség van erre a hatásszünetre, hisz valami újat hoz a zeneszerző, egy más dolog fog következni, éppen úgy, ahogy a bibliai szövegben is van.

di - cső nagy vol - tát . Min - den ve - he - ti e - szé - ben . 1
 ből di - cső nagy vol - tát . Min - den ve - he - ti e - szé - ben . 1
 Min - den ve - he - ti e - szé - ben .
 Kürt - ben di - csér - jé - tek őt ,
 Kürt - ben di - csér - jé - tek őt , É - kes é - nek - lé - sek -
 Kürt - ben di - csér - jé - tek őt , É - kes é - nek - lé - sek -
 É - kes é - nek - ben ,
 ben , Lant - ban , he - ge - dő - ben , Hán - gos
 ben , Lant - ban , he - ge - dő - ben ,

A műben találhatóak szólamkeresztezések is (pl.: 40. ütemben, a mezzoszoprán keresztezi az ütem első felében a szopránt). Dinamikai, agógikai szempontból is színes a mű palettája. Találunk benne *fortét*, *fortissimót* (lsd.: 27. ütem – mezzo és alt szólamok), mezzofortét és pianissimót is (pl.: 60., 61. ütemek). Tovább színesítik a művet a *crescendók* és *decrescendók* is, valamint a mű utolsó előtti rendszerében levő *sostenuto* és *diminuendo*, amely a mű végére *pp*-ra zsugorodik le. A mű végső érzelmi hatásán ez utóbbi *pp* nem csorbít, sőt különlegessé, és esztétikailag nézve finomabbá és puhábbá teszi a befejezést. A hangerő csökkentése, a fokozatos halkítás (*diminuendo*) éppolyan hatásos, mint a fokozatos erősítés. A dallami és értéknyújtó legatóknak is jól meghatározott szerepük van (pl.: *feszültségkeltők* vagy *-oldók* is lehetnek). A második részében a műnek, a hangszerekkel való dicsőítésről van szó. Több helyen is találunk utalást a Bibliában, hogy a muzsikaszó, az éneklés és hangszerjáték tetszik az Úrnak. Az egész zsoltaárfeldolgozásra érvényes a *con moto* (mozgalmasság, mozgással) tempójelzés.

És ti lel-kes ál-la-tok, Áld-já-tok, *cf.*
 És ti lel-kes ál-la-tok, Őt magasztal-já-tok, Di-csér-
 Ti lel-kes ál-la-tok, *cf.* Is-tent magasztal-já-tok, Di-csér-

tok őt mind-ő-rök-ké, őt mind-ő-rök-ké!
 jé-tek mind-ő-rök-ké, mind-ő-rök-ké!
 jé-tek őt mind-ő-rök-ké!

Ahogy haladunk a műben, egyre jobban érződik, mintha egy másik szférában lennénk, és hallanánk a mennyei angyalok dicsőítő szózatát, amint az Urat magasztalják, mint megannyi külön hangszer. Ezen kívül még számos dologban el lehetne mélyedni ennek a műnek a kapcsán.

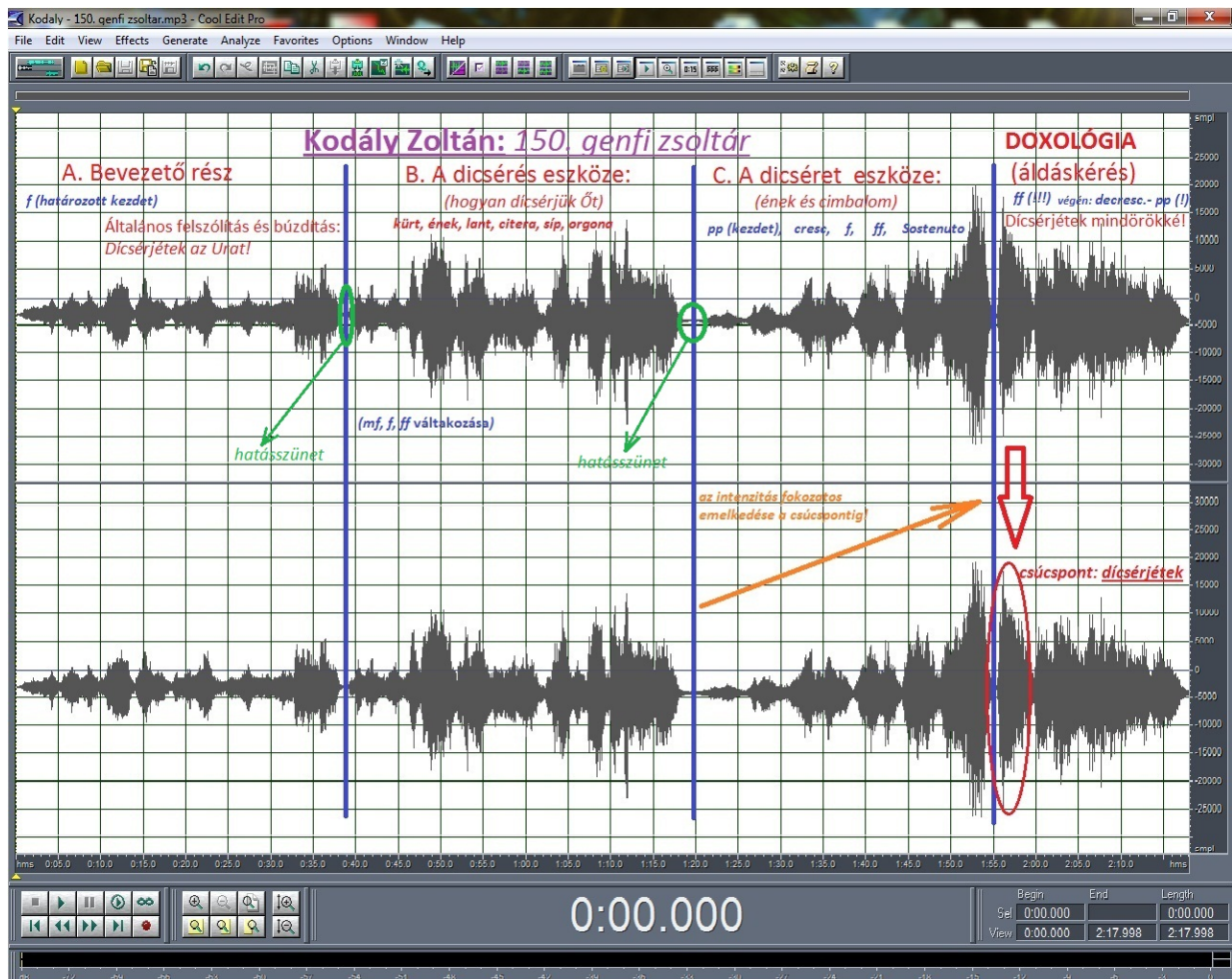
A 150. zoltár méltó lezárása a Zsoltárok könyvének, amely a Szentírás imádságoskönyvének is tekinthető. Doxológia, amely már a 146. zoltárral kezdődött el. Mintha menny és föld egyszerre dicsőítené az Urat! Kodálynak sikerült ezt a fenséges és mennyei légkört és hangulatot megteremtenie művében.

Mint láthattuk, a kodályi kórusmű csodálatos módon képes visszaadni azt a „mennyei világot”, amelyet a 150. zsoltár idéz meg. Egy ideális, szinte akár mesebeli világ ez, mely a szeretetről, az imádságról és az önfeletti ujjongásról szól. Ujjongunk, mert itt van a Megváltó közöttünk, aki életét adta miértünk, hogy egyszer majd együtt lehessünk a jóságos és szerető Atyával. Ebbe a mennyei világba nyerünk betekintést egy pillanat erejéig, amelyet e kórusmű még hatásosabbá és érzelmileg intenzívebbé tesz, megsejteti a földi paradicsomot. Mindezt a zenével érhetjük el, ami felülmúl minden szót, eszmét és gondolatot.

Nézzük, hogyan is építkezik ez a kórusmű a hangzásvilág szempontjából. Ehhez egy hangmérnöki oszcilloszkópot is mellékelek. (Isd.: ábra) Az első 7 ütem az mű hangnemének alaphangját járja körül, az ismétlés és egyben az imitáció technikáját alkalmazva. Hangosan, már az elején fortéban kezd, ami a határozottságot és egyértelmű mondanivalót érzékeltet, szinte parancsoló módon „jelenti ki”, hogy „*Dicsérjétek az Urat*”. Természetesen nem a parancsolásnak van itt most a főszerepe, hanem a felhívásnak, ezért inkább úgy kellene értelmeznünk, hogy felszólít, felkér minket a zsoltáros, az Mindenható dicséretére. Az első 26 ütemet (A. Bevezető rész) olyan, mint egy bevezető részt, amely ráhangol, lelkileg előkészít az Úr dicséretére. A 26. ütem egy hatásszünet (még van egy hatásszünet az 53. ütemben is) a műben, ami után a 2. rész (B. A dicsérés eszköze) hangzásilag is többletet hoz a már felfokozódó hangulathoz, ami a későbbiekben egyre csak fokozódni fog a végkifejletig. Ezek az eszközök a *kürt*, az *ének*, a *lant*, a *citera*, a *síp*, valamint az *orgona*. Az orgona kivételével mindegyik hangszer szerepel a Szentírásban, ahol az éneklésre több utalást találunk. Ez a résznek eléggé sokszínű dinamikai szempontból, ahogy az ábrán is jól látható. A középerőstől a fortissimóig mindegyik hangerő-fokozatot fellelhetünk benne, ami a már említett hangszerek jellegét is idézi, mialatt érezzük, hogy egyre jobban közeledünk az intenzitás maximumához, a kitörő örömet jelentő tetőpontig (74. ütem). A harmadik, utolsóelőtti rész úgy tűnik, mintha egy kicsit alábbhagyna az intenzitásból, s minden előről kezdődne. De mégsem ez fog történni. Kodály ennél sokkal leleményesebben képzelte el, mivel ebben a részben dinamikailag felépíti a mű lényegét, amely mintegy kicsiben, megmutatja mindazt, amiről az egész mű szól: dicsérni kell szüntelen Istent, még akkor is, ha eleinte csak kis mértékben és ügyetlenül is, de mindig el kell kezdenünk, ezáltal egy kulcsot adva kezünkbe. Már az egész hangerő skálát rendelkezésünkre bocsátja (*pp-ff*-ig), jóval nagyobb teret adva a gyors és nagyméretű kibontakozásra, amely előkészíti a végkifejletet. Itt az az érzésünk támadhat, mintha repülőben ülnénk, amely pillanatok alatt száll fel a kifutópályáról, elhagyván a már megszokott és biztonságos otthont, a földet, és egy új de biztató dimenzió felé halad, ami nem más, mint a boldog örökkévalóság.

Ezt sejteti az utolsó (4. rész), ahol örömteli ujjongással kiált fel a mezzo és az alt szólam: Dicsérjétek mindörökké! Nem is kell ennél szebb doxológia és áldáskívánás.

Kodály 150-ik genfi zsoltára mind zenei szempontból, mind teológiailag sokat mondó mű, amely őszinte és feltétlen hithűségre és istenfélelemre sarkall bennünket egy olyan ügy érdekében, amiért megéri küzdenünk. Ezt a küzdelmet Biztosak lehetünk abban, hogy ezt a küzdelmet Ő nem fogja jutalom nélkül hagyni!

Bibliográfia

- **Szent Biblia.** Károli Gáspár fordítása. Magyar Bibliatanács, Budapest, 1990.
- **Biblia.** Magyar nyelvre fordította a Magyarországi egyházak Ökumenikus Tanácsának Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága. Kiadja a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1975.
- **Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata.** 584. oldal – CL. zsoltár
Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1978.
- **Művelődés.** *Szivárvány havasán – Kórustár.* 150. zsoltár – Dicsérjétek az Urat! 37–40. oldal. Kolozsvár, 2004.
- **SH Atlasz Zene.** Atheneum kiadó, 2000.